

De noodzaak van een nieuw arbeidsbestel

DR. A. DARSONO

Automatische produktie

De toekomstverwachtingen van technologen moeten altijd ernstig worden genomen, want zij komen doorgaans uit. Waarin zij zich vaak vergissen is de snelheid waarmee een technische innovatie tot stand komt en door de samenleving wordt opgenomen. Dit is echter niet meer dan een schoonheidsfoutje vergeleken met de realiteitswaarde van de verwachting zelf. Wat wij daarentegen vrijwel altijd voor hun rekening kunnen laten, is hun verwachting van de maatschappelijke gevolgen van een bepaalde technische innovatie.

In 1951 verwachtte John Diebold de komst van de automatische fabriek. Hij ging daarbij uit van de mogelijkheden die de nieuwe elektronische rekenmachines boden aan de fabriecage. Hij was toen minstens een kwart eeuw te vroeg met zijn verwachting, want door de meesten zijner tijdgenoten (onder wie politici, economen, bedrijfs- en vakbondsleiders) werd een dergelijke fabriek als niet meer dan een hersenspinsel van een technoloog beschouwd. Thans bestaan deze fabrieken en in de komende jaren zullen woorden als „rigide en flexibele automatie” en „robotica” tot het publieke taalgebruik gaan behoren. Dan zijn wij ook begonnen met de automatisering van de kantoren en de winkels en, wie weet, van de school en het ziekenhuis. De produktie van goederen en diensten geschiedt dan grotendeels automatisch.

Techniek

De werktuigen nemen de mensen het werk uit handen. De machines (de machinale apparaten) nemen de mensen de werktuigen uit handen en de automaten (de elektronische apparaten) nemen de mensen de machines uit handen. Werk te nemen uit menselijke handen en dit overte geven aan apparaten is de maatschappelijke functie van de techniek iedere keer dat dit gebeurt, spreken wij van industriële revolutie en het belangrijkste maatschappelijke gevolg ervan is een enorme stijging van de produktiviteit.

Wat een dergelijke produktiviteitsstijging betekent, laat de agrarische produktie ons zien. De Nederlandse landbouw produceert per uur een steeds grotere hoeveelheid agrarische produkten, terwijl het aantal mensen dat voor de produktie van deze hoeveelheid nodig is afneemt. Akkers en weilanden, die bijna leeg zijn van mensen, zijn hiervan het gevolg en de afgelopen veertig jaren zijn wij gewend geraakt aan de bijna verlaten boerenhofsteden. Zo zullen wij de komende veertig jaren gewend moeten raken aan bijna lege fabrieken en kantoren. De winkels, voor zover zij ons voorzien van massapartikelen, zullen grotendeels zijn geworden tot magazijnen, waar wij elektronisch onze bestellingen plaatsen.

Consumptie

Onze bestellingen plaatsen? Daarvoor moeten wij dan wel het geld hebben. Tot nu toe verdient de overgrote meerderheid van ons dit in de fabrieken, op de kantoren en bij de winkels. Daar zetten wij onze werkkraft om in koopkraft. Hier ontstaat het dilemma van de huidige, maar vooral van het komende, arbeidsbestel. Dit werd treffend geformuleerd door de vakbondsleider Reuter, toen Henri Ford hem trots de nieuwste arbeidsbesparende machines toonde: „Machines kopen geen auto's”. Voor de meeste mensen geldt dat zij zowel producent zijn als consument en dat hun loon deze beide rollen verbindt. Machines bezitten deze rolverbinding niet.

Wat Ford verkeerd zag, was dat verhoging van de arbeidsproduktiviteit nimmer het doel kan zijn van een ondernemer. Dat doel is altijd en alleen het voortbrengen van produkten die gekocht zullen worden. Vindt hij voor deze produkten geen afzet dan houdt zijn produktie op, hoe goedkoop en snel hij ook produceert. Arbeidsproduktiviteit is voor hem slechts een middel in dienst van zijn afzet. Voor de techniek is arbeidsproduktiviteit echter een doel. Daarmee brengt de techniek het arbeidsbestel, dat wij zinds de eerste industriële revolutie hebben ingericht, in het ongerede. Zij brengt een innerlijke tegenstrijdigheid van dit bestel aan het licht. Door haar kan de ondernemer zich van zijn werknemers ontdoen en zodoende zijn loonkosten laten dalen, maar tegelijk beroofd hij zich van zijn kopers. De werknemer ziet door haar zijn arbeid verlicht, waardoor hij met minder inspanning zijn loon kan verdienen, maar verliest daarmee zijn werk.

Reorganisatie van het arbeidsbestel

Omdat mensen zijn opgegroeid in een bepaald arbeidsbestel, menen zij dat dit van nature is gegeven. Bij gevolg kunnen zij zich moeilijk voorstellen dat het eens werd georganiseerd en dat het derhalve gereorganiseerd kan worden. Welnu, wanneer het blijkt dat een gegeven bestel sterke interne tegenstrijdigheden vertoont, wordt het tijd dat wij het reorganiseren om deze strijdigheid op te heffen.

In ons arbeidsbestel wordt de innerlijke strijdigheid kennelijk veroorzaakt door het verband tussen werkkraft en koopkraft. Dit verband is, zoals gezegd, het loon. betekend dit nu dat wij, zoals sommigen stellen, moeten streven naar een bestel met een arbeidsloos inkomen? Dat spreekt geen zins vanzelf. Dat wordt duidelijk wanneer wij beseffen wat „loon” is. Loon is beloning voor gepresteerd werk, zal nu bijna iedereen zeggen. In werkelijkheid is loon echter een hoeveelheid geld die iemand, de werkgever, aan een ander, de werknemer, wil uitbetalen.

Deze uitbetaling nu heeft in veel situaties betrekkelijk weinig te maken met het gepresteerde werk. Meer met andere factoren, zoals de bui van de werkgever of de macht van de werknemer. Dit vastgesteld hebbende, moet de reorganisatie beginnen met de verandering van de (rechts)persoon van de uitbetaler van loon. Tot nu toe is dat de ondernemer. Nu deze niet meer met mensen maar met machines en apparaten produceert, ligt het in de rede dat hij zich niet meer bezighoudt met de loonbetaling aan mensen. In een gereorganiseerd arbeidsbestel zullen de meeste mensen (ouden, zieken, invaliden, kinderen uitgezonderd) nog steeds werkkracht in koopkracht omzetten, maar het zal niet meer de ondernemer, of de pseudo-ondernemer van de overheid zijn, die de arbeidende mensen hun loon moet uitbetalen.

Wat dan gedaan? Steeds meer mensen ontvangen hun koopkracht uit de schatkist. Direct (ambtenaren, tramconducteurs, bijstandsmoeders, wezen) of indirect (bouwvakkers, chirurgen, directeurs van scheepsbouwerven, boeren). De schatkist is blijkbaar de instantie die de koopkracht in stand moet houden. Natuurlijk werkt die instantie nog niet zo goed. Deze functie is haar immers opgedrongen door de maatschappelijke ontwikkeling, zodat zij zich niet op haar taak heeft kunnen instellen. Een verkeerde invloed die van haar uitgaat is bij voorbeeld dat zij soms gezonde, vitale, vaak goed opgeleide mensen (artsen, onderwijzers) koopkracht verschafft zonder daarvoor arbeid in ruil te verlangen. Verstaan wij onder arbeid menselijke bezigheden, waarvan niet zozeer de arbeidende mens zelf, maar de medemens nut heeft dan is er nog steeds behoefte aan arbeid. Wie deze nuttige arbeid verricht krijgt daarvoor een beloning.

De gevulde schatkist

Om een beloning te kunnen betalen, moet de schatkist gevuld zijn. Dat doet de overheid; die geld kan drukken. De hoeveelheid geld die de overheid kan drukken en in de schatkist stoppen, is echter bepaald. Zij, of beter haar waarde, mag niet meer zijn dan die van de produkten die te koop worden aangeboden.

Een overheid die van haar bevoegdheid geld te drukken onverantwoord gebruik maakt en zodoende inflatie veroorzaakt, is voor velen, en niet alleen voor monetaristische economen, een gruwel. Zijn er geen andere, monetair minder gevaarlijke, manieren om een schatkist gevuld te houden? Te denken valt om op de winsten van de ondernemer zware belastingen te laten drukken. De moeilijkheden hierbij zijn hoofdzakelijk tweërlei. Ten eerste kan de ondernemer zich aan de belastingheffing onttrekken door zijn kapitaal de vlucht te laten nemen. Ten tweede vallen zware belastingen nauwelijks te legitimeren wanneer de ondernemer nog maar weinig werknemers in dienst heeft. De overheid kan vervolgens de ondernemer zwaarder belasten door hem hoge tarieven op te leggen voor transport, milieu, energie, onroerend goed e.d. De vraag is dan natuurlijk of de opbrengst van deze indirecte belastingen voldoende zal zijn om de schatkist voldoende te vullen. Nog een andere manier bestaat daarin dat de overheid aandeelhouder wordt in alle particuliere bedrijven, hetgeen het einde zal inluiden van het vrije ondernemerschap. Ook daaraan zijn nadelen verbonden. De vraag is of er geen betere manieren zijn waarop de ondernemer, de producent, die nauwelijks meer werkgever is, kan worden bewogen het geld dat hij over heeft – en dus niet geïnvesteerd – zo snel mogelijk aan de overheid terug te geven voor de schatkist opdat die het gebruikt om de werkende mensen te belonen, zonder genoodzaakt te zijn nieuw geld te drukken en zodoende inflatie te veroorzaken.

Slot

In ons huidige arbeidsbestel onderscheiden wij de publieke sector en de particuliere sector. Boze tongen noemen de particuliere sector de produktieve en de publieke sector de consumptieve sector. Deze consumptieve, daarom niet-produktieve, sector is te veel gegroeid in de laatste kwart eeuw en moet daarom worden teruggedrongen. Dat is een reorganisatie, maar een regressieve.

Een progressieve reorganisatie van het arbeidsbestel gaat de publieke sector daarentegen uitbreiden. Dat behoeft geenszins te betekenen dat de particuliere ondernemer wordt uitgeschakeld. Geen sprake van en ook liever niet. De ondernemer, niet meer gehinderd door grote horden werknemers, kan zijn ondernemingslust, creativiteit en avontuurlijkheid eerst goed ontplooien, zoals de moderne boer het al jaren doet. De consument, die geen werknemer meer is, zal hem vereren en belonen door zijn produkten te kopen.

Het argument van de mensen die een regressieve-reorganisatie van ons arbeidsbestel voorstaan, is dat de historie heeft „bewezen” dat technische innovatie steeds weer arbeid, dat is werk bij een ondernemer, schept. Zie bij voorbeeld de auto, die leidde tot de auto-industrie. Dus, zie de robot, die zal leiden tot een robotindustrie. De werknemer die door de robot uit de autofabriek wordt gestoten, zal in de robotfabriek weer nieuw werk vinden.

Zien wij de sociale en psychische gevolgen van een dergelijke werkverandering even over het hoofd, dan berust deze gangbare opvatting op een miskenning van de robot. Een auto – daarin verschilt die machine van een robot – kan geen auto's fabriceren. Een robot, straks, wel een robot. Dat zeggen tenminste de technologen en we hebben aan het begin gezegd dat we hun uitspraak altijd ernstig moeten nemen. De regressieven vleien zich daarom met een ijdele, zo niet valse, hoop. Blijft er dan wel arbeid voor de mens over? Dat spreekt vanzelf, namelijk daar waar de produktiekracht van de werktuigen, de machines, de automaten, de robots, ophoudt. Of waar wij deze laten ophouden. En passant hebben wij hier het onderscheid gemaakt tussen produktie en arbeid. Een progressieve reorganisatie van ons arbeidsbestel houdt dan in de reorganisatie van een produktiebestel in een arbeidsbestel.

A. Darsono